

De suizende 'r' (2)

In de eerste aflevering over de suizende 'r' hebben we vooral gesproken over de overgang 'rn' > 'rs, rz'. Dan komen we nu bij de klankverandering 'rr' > 'rs, rz', de suizende 'r' van het type 2B.¹ We bespreken een aantal woorden waarin deze overgang voorkomt. We wijzen er nogmaals op dat bijv. de 'r' van *horen* nooit verandert in een suizende 'r', maar de 'rr' van *horren* wel. Dit woord komt dan ook als *horzen* voor.

Weijnen² geeft (in de) *baarze* (klompen) 'met blote voeten in de klompen' voor Uden met de kanttekening: "de *rz* is klankwettig ontstaan uit *r*". Dit zou in ieder geval 'rr' moeten zijn. Maar er schuilen meer addertjes onder het gras. In zijn *Vergelijkende klankleer van de Nederlandse dialecten*: "Opvallend is dat *baars* 'bloot' ook in de Belgische Kempen voorkomt", waarvoor hij het bekende woordenboek van Cornelissen-Vervliet aanhaalt.³ Maar in dat woordenboek betekent *baars* uitsluitend 'barvoets'.⁴ Hoe het ook zij, *baars* komt vooral voor buiten het suizende 'r'-gebied, en dat is een teken aan de wand. Omdat *baars* in tegenstelling tot *baar* nooit 'bloot' betekent, maar 'barvoets' zie ik er een samentrekking in van *barvoets*, zoals *herwaarts* > *hers* en *daarwaarts* > *dòrs* en *huiswaarts* > *haivers*.

De Bont wijst ons eigenlijk al de weg. Hij kent *bar* in *bar geld* (zonder suizende 'r' dus), maar *barze blokke* en *barze schoen*. Debrabandere⁵ leidt *baars* 'blootsvoets' af van Middelnederlands *baer* 'bloot', zoals in Middelnederlands *baersbeens*. Maar de 's' van *baersbeens* is een tussen-s, zoals de eerste 's' van *blootsvoets*.

Rosmalen kent *verdorzen* 'verwelken' dat we wel van *verdorren* af kunnen leiden. Oss en Nistelrode kennen *verdorst* 'verdord'. In het oosten van het Noord-Meierijs en Beek en Donk en Vlierden komt *dorst* 'dor' voor, met toegevoegde 't'. Het Noord-Meierijs kent *dorze tak*, Boekel *dorste tak*, Berghem *dors hout* en Veghel *dorst hout* 'dode tak', Venhorst *dors worden* 'verwelken'. Bij *dors* 'dor' ligt de situatie toch wat ingewikkelder. Er zijn twee gescheiden gebieden waarin dit woord voorkomt. Voor de Noord-Meierijsse vormen neem ik aan *dorre* > *dorze*, waarna de niet verbogen vorm *dors* kon ontstaan.

In de Belgische Kempen kennen we *dòrs*, *dòs* dat we met een bijwoordelijk 's' van *dor* af zouden willen leiden.

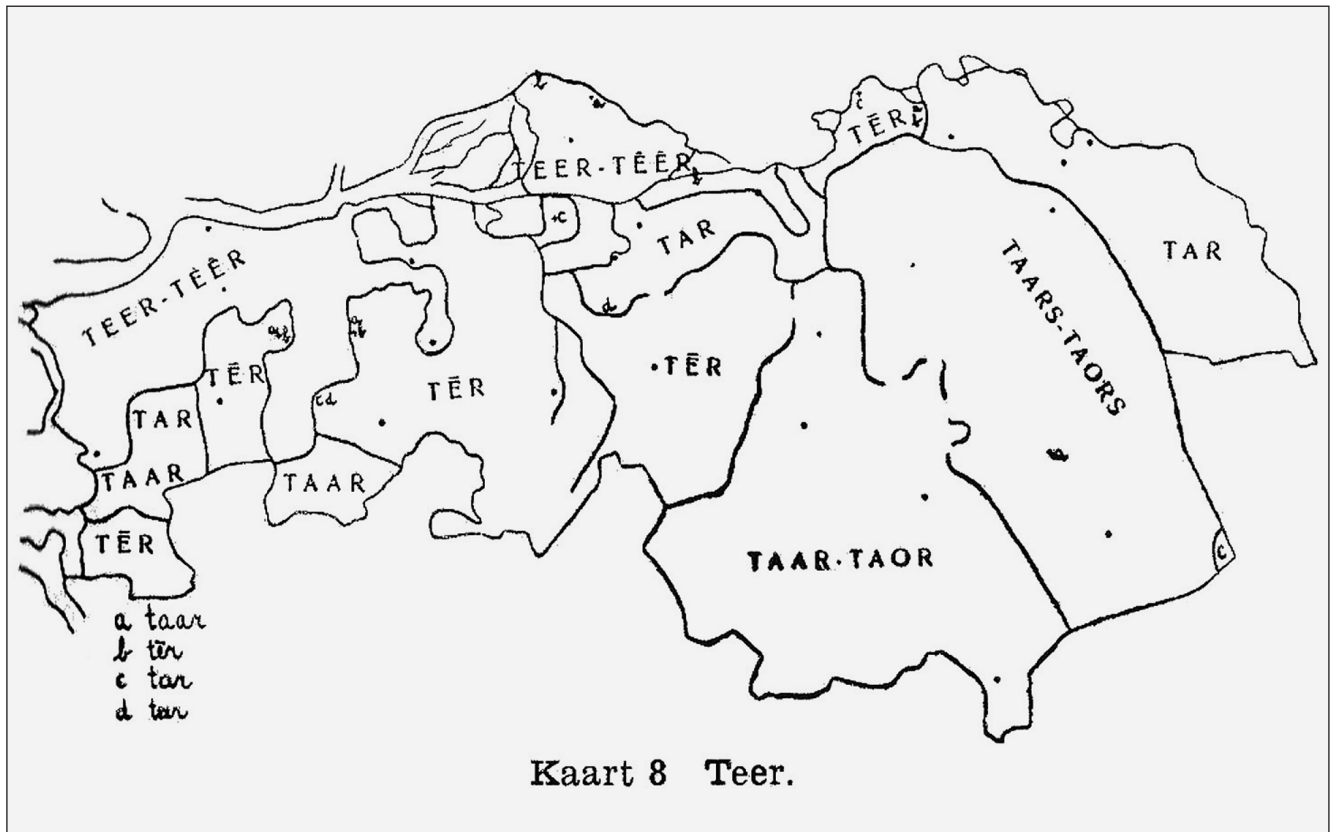
Gorzen 'met tegenzin eten' (Rosmalen) is niet erg doorzichtig. Indien van *gorren* 'rommelend geluid geven, van ingewanden gezegd' dan kan er sprake zijn van een suizende 'r'. Bredero spreekt van *mijn buyck gort so* en Hooft zegt: *mit gorren, mit knorren, mit murmureren*. Deze etymologie is hoogst onzeker. *horren* > *horzen*, *hoorzen* 'kwaad weglopen, tieren, gonzen'. *Horren* is Kempenlands voor 'gonzen, kwaad zijn'. *Weghorzen* (< *weghorren*) is Noord-Meierijs en Peellands. *Hors*, *hurs*, *heurs* 'speeltuig waarmee een gonzend geluid gemaakt wordt' beschouwen we als een afleiding van *horzen*.

karre > *kaars* 'kar', ook in de samenstelling *rômkaars* 'melkkar'.

kartelen > *karrelen* > *karzelen* 'kerven' (Oerle).

Debrabandere⁶ leidt *karrelen* af van *korrelen*, wat betekenismatig en klankmatig niet aannemelijk is. *knorren* > *knorzen*, *knoorzen* 'snorren, knorren, klagen, mopperen, zeuren, spinnen van een kat, liefkozen' (Noord-Meierijs, Peellands, Veldhoven). Hierbij hoort ook *knors*, *knoors* 'knorrepot' en *knorzig* 'knorrig'. *korren* > *korzen* 'spinnen van een kat' (Oerle, Veldhoven, Venhorst, Schijndel, Beek en Donk). Een frequentatief hierbij is *korzelen* 'spinnen'. *Korren* 'spinnen' komt voor in Tilburg en omgeving. Dit woord zullen we dus wel anders moeten verklaren dan het in vorige aflevering besproken *korzen* 'snorharen van

- 1 De 'rr' is uiteraard ook maar één klank. Waarom in *horen* geen suizende 'r' kon ontstaan, maar in *horren* wel is moeilijk met zekerheid te verklaren. In oorsprong was bij 'rr' sprake van geminatie, waarbij de medeklinker hoorbaar langer werd uitgesproken. Het zou wel eens zo kunnen zijn dat de 'r' voldoende trillingen, dus lengte moet hebben om te kunnen gaan suizen. Dit zou ook kunnen verklaren waarom alleen de eerste 'r' van *roer* een suizende 'r' kon krijgen. Die 'r' werd immers met meer trillingen uitgesproken dan de laatste.
- 2 A.A. Weijnen, *Etymologisch dialectwoordenboek*, Den Haag 2003, 33.
- 3 A.A. Weijnen, *Vergelijkende klankleer van de Nederlandse dialecten*, Den Haag 1991, 141.
- 4 P.J. Cornelissen, J.B. Vervliet, *Idioticon van het Antwerpsch dialect*, Gent 1899, 173.
- 5 F. Debrabandere, *Brabants etymologisch woordenboek*, Zwolle 2011, 56.
- 6 F. Debrabandere, idem, 240.

Kaart voor het woord 'teer' in de dialecten van Noord-Brabant (A.A. Weijnen 1937).

een kat', al staat de etymologie van dit laatste woord allerminst vast.

lorren > *lorzen* 'smokkelen' (Oerle). Onzeker. *Lorren* 'smokkelen' komt o.a. voor in de Antwerpse Kempen en Oost-Vlaanderen.⁷ *Lorzen* wordt door Hoppenbrouwers⁸ afgeleid van Middelnederlands *lortsen* 'oneerlijk zijn in de handel'. In dit laatste geval zou je eerder *lorsen met een 's' verwachten en ook betekenismatig is deze verklaring niet aantrekkelijk. Debrabandere leidt *lorren*, *lurren*, *lorzen* af van *loren*, *leuren* 'trekken, slepen'. Dit is qua betekenis niet aannemelijk en de vormen met enkele 'r' verklaren ook de suizende 'r' van *lorzen* niet.

narrig > *narzig* 'knorrig' (Beek en Donk, Deurne). *Narrig* 'knorrig' komt bijvoorbeeld in Den Bosch voor. *porren* > *poorzen* 'mokken' (Veghel), waarvan afgeleid *poorsche*, *peurske* 'driftig persoon'. In Dongen vinden we de vorm zonder suizende 'r': *porreke* 'opvliegend persoon'.

scharren > *schaarzen* 'schrappen, krabben' (Noord-Meierijs, Peellands) en hierbij de afleiding *skaars* 'schram, kerf, streep' (Nistelrode, Gemert). Verder de samenstelling *uitschaarzen* 'uitschrappen'. In *snors*, *snoors*, *snoorsche* 'snor' (Oerle, Veldhoven, Stratum, Lierop, Stiphout, Deurne, Asten) en *snoorsbaard* in Rosmalen zouden we ook een suizende 'r' aan kunnen nemen. Het is wel merkwaardig dat het WBD voor de snorharen van de kat in onze provincie geen enkele vorm geeft die een suizende 'r' bevat. We hebben met een vrij jong leenwoord te maken uit het Nederduits *snurbaard* of Hoogduits *Schnurrbart*.

Het lijkt niet uitgesloten dat we in *snoorsbaard* een tussen-s hebben, waarna het woord verkort is tot *snoors*, enz. Geen zekere verklaring dus. *snorren* > *snorzen*, *snoorzen* 'snorren, spinnen van een kat' (Noord-Meierijs, Helmond). *Snorsel* 'botje met touw er door, waarmee je een snorrend geluid kunt maken' (Bergen op Zoom) zal met achtervoegsel -sel van de stam van *snorren* afgeleid zijn. *sparre* > *spaars* 'staak' (Uden, Zeeland). *sporren* > *spaorzen* 'zand omlaag trappen op een zandheuvel' (Asten). *Sporren* 'onvast lopen' komt in Westerhoven voor, 'lopen' in Cuijk, Wanroij, 'waggen' in Oerle. Een afleiding hierbij zal zijn *sporrig* > *sporzig* 'onvast ter been' (Oerle). Kastelre kent *sporrig* 'onvast ter been'. *terre* > *teers*, *taars* 'teer' (ten oosten van Orthen, Vught, St-Michielsgestel, Liempde, Son, Eindhoven, Heeze, Sterksel). Hiervan afgeleid ook *taarzen* 'met teer bestrijken'. *torren* > *torzen*, *toorzen*, *teurzen* 'zoemen, gonzen, gonzend vliegen, beweeglijk rondlopen, bonzen, tieren, razen, aarzelen' (Noord-Meierijs, Peellands,

7 *Lorren* 'smokkelen' komt voor in Cornelissen/Vervliet, L. W. Schuermans, *Algemeen Vlaamsch Idioticon*, Leuven 1865-1870 en A. Joos, *Wassch idioticon*, Gent 1900.

8 C. Hoppenbrouwers, *De taal van Kempenland*, Eindhoven 1996, 218.

oostelijk Kempenlands). Verder de samenstelling *rondteurzen* 'rondvliegen, rondrennen'.

Van verre > van veerze.

Warren > warzen, waarzen 'in de war raken', *verwarren > verwarzen, harrewarren > harswarzen* 'krakelen' (Oerle), en hiervan afgeleid *harswars* 'ruzie'. Verder *warsboel* (Rosmalen, Nuland, Uden), *wars* 'wanorde' (Rosmalen, Uden), *warst* 'warboel' (Uden), *gewarst* 'ongeordeend' (Rosmalen, Boekel, Deurne), (*ver*) *warzen* 'vermengen' (Noord-Meierijs, Peellands), *warzing* 'verstoring' (Rosmalen). *Wars* 'stijfkoppig' dat ook buiten het suizende 'r'-gebied voorkomt, zou ik af willen leiden van *dwars*, evenals *warsdrijver* en *warskop*.

Wersborstel, weersborstel 'weerborstel' (Peellands, Nuenen). Eerste deel van Middelnederlands *werre*, *warre* 'wanorde'.

Weijnen⁹ veronderstelt nog een suizende 'r' in het toponiem *Laars* (Sint-Oedenrode) en het gehucht *Vaarsbroek* bij Woensel. Dit laatste toponiem moet *Vaartbroek* zijn in Eindhoven, stadsdeel Woensel-Noord, in 1837 bekend als *Vaart Broek*. Hier zal geen sprake zijn van een suizende 'r'. De vorm die Weijnen geeft heb ik niet kunnen achterhalen. *Laars* komt ook buiten het suizende 'r'-gebied voor, meestal als huisnaam en wordt wel in verband gebracht met het bekende schoeisel met beenbedekking.

In het volgende toponiem in Gerwen zouden we wel een suizende 'r' kunnen vermoeden: *lant in den merrick* (1625), *den marsick* (1650), *de marzik* (1785), waarin we 'rr' > 'rz' aan zouden kunnen nemen.¹⁰

---

9 A.A. Weijnen, *De dialecten van Noord-Brabant*, Den Bosch 1987, 29.

10 W. Cornelissen (e.a.), *Noordbrabantse plaatsnamen, monografie 2, Nuenen, Gerwen en Nederwetten*, Brabants Heem 1987, 204.